

Розділ 1

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2020.1\(55\).10-18](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2020.1(55).10-18)

УДК 338.22

Черленяк І.І., Курей О.А.

ВИКЛИКИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

У статті здійснений аналіз факторів розгортання економічної компоненти глобальної кризи 2020 р. Проведене дослідження складності образу, конструкції та алгоритмів розвитку багатоканальної кризи, викликаной розгортанням пандемії COVID-19. Визначені основні напрямки антикризового управління економічним відновленням та відтворенням. Проведене порівняння джерел, механізмів і наслідків кризи 2008-2010 рр. та кризи 2020 р. З'ясована роль фінансових інструментів у процесі оцінки цінностей та вартостей системи антикризового управління. Проаналізовані особливості застосування концепції «нової нормальності» для пояснення перебігу кризових процесів в Україні, роль і значення асиметрії інформації та недосконалості комунікацій різного виду для узгодження інтересів та дій суб'єктів антикризового управління на мега-, макро, мезо-, мікро- та нанорівнях.

Ключові слова: криза, антикризове управління, пандемія, нова нормальність, COVID-19.

Постановка проблеми. У глобалізованому світі швидко розгортання нової економічної кризи, спричиненої насамперед не фінансовим чи економічними, а біологічними та фізіологічними чинниками, розпочалося фактично 31 грудня 2019 року. У цей день Всесвітню організацію охорони здоров'я (ВООЗ) компетентними органами КНР дещо з запізненням було поінформовано про виявлення у країні кількох десятків випадків нової хвороби, спричинених невідомим патогеном. Всупереч усім сподіванням чинного на той час уряду Гончарука про відсутність безпосередніх ризиків для України, криза не тільки не оминула Україну, а й усе більш охоплює всі сфери діяльності. Одночасно, генератором постійних загроз та ризиків поглиблення економічної кризи залишається також розпочата 2014 р. гібридна війна Російської Федерації проти України. У 2020 році наша країна зіштовхнулася також із загостренням зовнішніх ризиків, пов'яза-

них із різким зростанням волатильності глобальної економіки, яке мало місце у I кварталі 2020 р. в умовах поширення пандемії COVID-19, що, на думку багатьох експертів, робить високоймовірним розростання повномасштабної глобальної економічної кризи [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх кількох місяців проблема впливу пандемії на загальний соціально-економічний розвиток знайшла відгук і в наукових дослідженнях. Так, особливості пандемії COVID-19, яка розгортається в умовах глобалізації і високотехнологічного розвитку суспільства з позицій основних стратегічних питань національної безпеки держави, розглянуто у статті Горбуліна В.П та Даника Ю.Г. Автори, зокрема, обговорюють виникнення нових кіберсоціальних відносин та їхні можливі когнітивні й соціальні наслідки, оцінюють вплив на суспільство сучасних інформаційних технологій, насамперед тих, що мають ознаки цілеспрямованих інформаційно-психологічних дій, пов'язаних із пандемією [2]. Політичні аспекти кризи в ЄС, що створені наростанням євроскептичних настроїв у деяких державах ЄС, досліджуються в роботі А.Потіхи [3]. У роботі О.Глущенко показано, що пандемія COVID-19 виявилася для фінансового ринку України «чорним лебедем», який обумовлює нечіткі сигнали та невизначеність трендів [4]. О.Д.Младьонова розглядає питання світової інформаційної політики: поведінку, риторику,

© Черленяк І. І., д. н. з держ. управління, проф., професор кафедри бізнес-адміністрування, маркетингу та менеджменту, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», тел. +380668201416, E-mail: ivan.cherlenjak@uzhnu.edu.ua

Курей О. А. к. е. н., доц., доцент кафедри бізнес-адміністрування, маркетингу та менеджменту, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», тел.+380502171408, E-mail: oksana.kurei@uzhnu.edu.ua

гасла світових лідерів та методи масової комунікації під час пандемії. Авторка доводить, що поведінка певних світових лідерів не завжди базувалася на об'єктивних та раціональних рекомендаціях експертів, більше того, вона навіть відзначалася відсутністю будь-якого наукового обґрунтування [5].

Формулювання цілей статті. Зважаючи на характер існуючих досліджень та їх результати, а також порівняну новизну проблеми впливу пандемії Covid-19 на всі сфери суспільного життя, основними завданнями цієї статті є: 1) аналіз факторів розгортання економічної компоненти глобальної кризи; 2) дослідження складності образу, конструкції та алгоритмів розвитку багатоканальної кризи 2020 року.

Опис основного матеріалу дослідження. За період часу, трохи довший, ніж десятиліття, на економічну та соціальну системи Платети насунулися дві потужні кризи: фінансова криза 2008-2010 рр. та сучасна криза 2020 року. На відміну від насамперед фінансового характеру економічної кризи 2008-2010 рр., криза 2020 року має комплексну природу та багатоманітність каналів розгортання, що взаємодіють між собою. Наше дослідження має не статистичний, а насамперед аналітичний характер із залученням певних систем експертних оцінок: подій, дій, рішень, фактів та фактичних даних. Для аналітичного розуміння характеру та загального напрямку розвитку загроз і викликів загальної економічної кризи, тригером якої стала викликана поширенням патогену коронавірусу біологічна криза, необхідно на основі розуму або інтуїції постійно аналізувати та синтезувати певну тріаду: «уявлення-конструкція-алгоритм» про власне сутність цієї новітньої глобальної кризи.

Образ (уявлення) про кризу створюється насамперед історичним та просторово-діяльнісним представленням про події процесу і проблеми, яка піддається управлінню або вирішенню. Образ цієї кризи є комплексним. Соціально-фізіологічний образ коронавірусної кризи формувався суперечливо: спочатку під впливом кількості смертей у китайській провінції Ухань, потім – кількості смертей на півночі Італії. Соціально-психологічний і міжнародно-правовий образ кризи сформувався під впливом закриття кордонів ЄС, політико-психологічний – під впливом заперечення керівниками деяких країн реальності існування самої смертоносної інфекції [5].

Конструкція кризи визначається вузлами небезпеки, факторами загроз та процесами втрат. Конструкція системи антикризового реагування: вузлами смислів діяльності й центрами прийняття

рішень, зв'язками між акторами та доступними ресурсами, відносинами між суспільним, економічними, управлінськими, технологічними акторами та факторами.

У цьому зв'язку для формування системи ефективного антикризового менеджменту необхідно розділити:

1) конструкцію самого кризового явища та процесів його генерування чи відтворення;

2) конструкцію методів реагування, залучених ресурсів і компетенцій, розподілу функцій, зон відповідальності суспільних, політичних та економічних акторів.

Алгоритм подолання коронавірусної кризи повинен визначатися деревом цілей, послідовністю та цілеспрямованістю рішень відповідно до принципів оптимізації Р.Беллмана, евристикою рішень, адекватністю дій сформованих рішеннями, оцінкою результатів у вимірі соціальних, економічних, політичних, культурних цінностей і вартостей.

Оцінка цінностей і вартостей системи антикризового управління найчастіше відбувається із залученням фінансових інструментів. Це долучає у вище окреслену тріаду проблему діалектики форми та змісту фінансових інструментів. Адже, з одного боку, така діяльнісна форма впливу, як гроші (в ширшому розумінні – фінанси, грошова система, фінансово-кредитна система) на сучасному етапі стала одним із основних цілей та основним інструментом реалізації управлінських рішень. Але чи достатні абстрактні фінансові допомоги та дотації для подолання всіх основних складових кризи? Які побічні негативні ефекти можуть виникати від неоптимального використання новітніх фінансових інструментів? Адже часто саме новітні фінансові інструменти є головним «збурювачем» колись досить спокійного та виваженого старого капіталістичного світу, оскільки найбільш гостро реагують на найменші коливання інформації та, відповідно, на її викривлення.

Для розуміння конструкції кризи 2020 р. та алгоритмів її подолання, урядам і компаніям необхідний історичний та компаративістський аналіз, що виходить із експертного оцінювання реальних особливих і загальних, нових та повторюваних ознак, характеристик і параметрів. Необхідним є розуміння логіки зміни режимів самоорганізації факторів та умов мереживно-канальної послідовності станів кризи, що може розвиватися відповідно до логіки функціонально-непривідних стратегій [6].

Звичайно, саме «біологічні збурення» викликали фізіологічну невідповідність та

вказали на слабку продуктивність наявного потенціалу системи охорони здоров'я як в КНР, так і в Італії та інших країнах світу. Підвищення технологічного та компетентнісного потенціалу системи охорони здоров'я кожної країни потребує додаткового фінансування. Це фінансування залежить від балансу реального та фіктивного секторів економіки. У цьому зв'язку зауважимо, що однією з платформ розвитку каналу самоорганізації глобальної багатоканальної кризи є поведінка сучасного фінансового сектору світової економіки. Зважаючи на динаміку розвитку глобального фінансового сектору протягом останніх двох десятиліть, сформувалося навіть новий образ цього процесу. Її почали ідентифікувати як «нова нормальність» фінансової динаміки акторів світової економіки. Причому ця «нова нормальність» існує як у вимірі окремих країн, так і у вимірі глобальних компаній. Концепція «нової нормальності» світової господарської динаміки була вперше висунута у 2009 році і стала альтернативою переважаючим на той момент серед економістів-аналітиків концепціям формування можливостей швидкого відновлення рівноваги та докризової динаміки економік розвинутих країн [7; 8]. В подальшому деякі провідні експерти в галузі фінансів, аналізуючи джерела подальшого можливого зростання глобальної економіки у концепті «нової нормальності», прогнозували швидке настання ери «тривалої стагнації» [9]. Інші експерти уже в 2010 році шукали джерела генерування ймовірних середньострокових ризиків погіршення ситуації після фази економічного підйому, що намітився за кризовими 2008-2010 рр. [10]. Але сучасний вибух кризових явищ, звичайно, не міг прогнозувати ніхто.

В.Вишневський та Н.Шелудько обґрунтовують, що найбільший інтерес із приводу економічної діагностики викликів «нової нормальності» становить ситуація з економіками ЄС, США та Китаєм [11]. Ми вважаємо, що ситуація в економіках та політиках цих акторів в умовах настання новітньої кризи безпосередньо впливає на економічну ситуацію в Україні. Турбулентність світової фінансової «нової нормальності» фокусує перспективи антикризового управління національним господарством України на найбільш актуальних викликах і можливостях, спільними зусиллями створених як глобальними гравцями, так і вітчизняними політичними та економічними гравцями. При цьому вітчизняним політичним та економічним гравцям треба зважати не тільки на ризики і втрати, створені спектром військових,

інформаційних та економічних дій кремлівської диктатури, але й на можливості та наслідки застосування ризикованих фінансових інструментів чи боргових запозичень в умовах «нової нормальності».

Сучасні антикризові можливості та виклики пов'язані з такими факторами: у формально багатополарному з погляду політико-економічних відносин світі фактично все ще домінують західні фінансові центри (перш за все, США). Саме США та ЄС залишаються лідерами глобалізованого світу в монетарному контексті. Саме валюти цих країн (долар США та євро) обслуговують понад 70% всіх трансакцій у світі. При цьому, для ринкового господарства важливою видається інформація про те, що головними джерелами грошових потоків та ліквідності у зазначених економіках є капітал, а капіталосемна продукція займає чільне місце в ланцюгу «Г-Т-Г'», визначаючи природні межі зростання фидуціарної грошової маси [11, с.25]. Ми вважаємо, що одним із детермінантів розвитку економічного каналу кризи в Україні може стати ринково «несиметричне» (як по країнам, так і по галузям) здешевлення грошей, що порушує базовий баланс між реальним та фіктивним сектором національних економік. Таке суперечливе для симетрії ринкової інформації здешевлення грошей забезпечує штучне зростання вартості активів, заохочуючи країни та компанії досягати критичних рівнів заборгованості. Іншими словами, відповідно до концепції М.Алле, на якій ми ще зупинимось далі, латентна боргова криза періодичними поштовхами порушує рівновагу між різним економічними ринками. Що стимулювало і буде далі стимулювати появу та посилення цих поштовхів? Відповідь на це питання для Уряду є одним із ключів алгоритму антикризового управління в умовах пандемії та карантинно-комунікаційних обмежень.

Нагадаємо, що для подолання наслідків світової фінансово-економічної кризи, для підтримки попиту та з метою запобігання дефляції влада США, ЄС та Японії в 2008-2009 рр. розпочали для своїх країн нетрадиційні програми монетарних ін'єкцій. При цьому масштабні дискреційні дії Федеральної резервної системи вийшли далеко за межі простого безпосереднього зримого контролю грошової маси, тобто ФРС стала величезним органом централізованого планування [12].

За переконанням відомих експертів світова економічна криза в 2008-2010 рр. та способи її розв'язання заклали тренди нового етапу боргової кризи в багатьох економіках світу. Дійсно,

розпочинаючи з реакції на світову фінансову кризу 2008 року, центральні банки провідних країн почали проводити політику здешевлення грошей, здешевлення кредиту. Це дозволяло і дозволяє «бідним країнам» та «бідним компаніям» ще більше позичати оборотних коштів, насамперед, у банків економічно потужних країн або в банків чи фінансових фондів союзів таких країн. Таким чином, більшість країн уже десяти років підтримують певний хиткий баланс попиту і пропозиції в умовах «нової нормальності». Через це загальний світовий борг зростає все більше, що є однією зі складових і детермінант перманентної економічної кризи у країнах наздоганяючої модернізації. При цьому, принагідно нагадаємо одне твердження та недавно висловлену ділову пропозицію Дж.Сороса. Твердження: гроші – тільки одна з необхідних складових успіху, а при певних обставинах гроші можуть принести більше шкоди, ніж користі. Пропозиція: фінансовим донорам варто надати кредити на капітал тим країнам та компаніям, які сьогодні їх потребують, на умовах, при яких тіло кредиту повертати не потрібно, достатньо виплачувати тільки відсотки за користування капіталом [13]. На нашу думку, ця пропозиція – гіперконцентрована ідеологема «нової нормальності».

Для формування ефективного алгоритму подолання кризи пандемії в сучасних умовах необхідно зрозуміти, що означає «нова нормальність» з точки зору проблеми кризи та порушення загальної економічної рівноваги як передумови збалансованого економічного зростання більшості національних економік. Яким типом стратегій якої моделі теорії ігор забезпечується як хитка глобальна економічна рівновага, так і «нова нормальність» фінансових ринків? Чим небезпечна для господарства України така економічна ігрова ситуація з точки зору конструкції кризи 2020 р.?

Загроза полягає насамперед у тому, що країни та особи, що приймають рішення (політики, урядовці, керівники галузей національного господарства, підприємці, домогосподарства за таких спотворених кризою умов), не мають достовірної інформації про ціну, цінність і вартість власних ресурсів та не здатні оцінити справедливу плату за кредитні ресурси, використані сьогодні і протягом майбутніх періодів. Але йдеться також і про ризики розробки хибних стратегій багатопланової та багатоканальної боротьби за формування ресурсів антикризової системи, подолання факторів кризи як у кожному автономному каналі

розвитку подій, так і в цілому в соціально-економічній системі усіх країн.

В умовах порушення ринкової економічної рівноваги образ, конструкція та зміст кризи 2020 стають ще більш загрозливими та загадковими для осіб, що приймають рішення, і це ускладнює усвідомлену розробку блоків загального алгоритму антикризового управління на довгострокову перспективу.

Для аналізу складових образу кризи в каналі порушення економічної рівноваги науковцям необхідно розкрити, а урядовцям уявити детермінанти боргової кризи, яка є обтяжуючим базовим економічним фактором розробки системи антикризового менеджменту для подолання кризи 2020 р.

Рівновага між грошовою оцінкою продуктивності сегментів реального та фіктивного сектору порушується за допомогою сучасних комунікаційних технологій на всіх рівнях: нанорівні (індивідуального виробника та індивідуального споживача), мікрорівні та мезорівні (фірм та галузевих чи географічно локальних ринків), макрорівні у розумінні теорії Кейнса-Хікса-Хансена (національні ринки праці, товарів, грошей і капіталів).

В контексті пошуків інструментів впливу на комплексні глобальні кризи заслуговують особливої уваги розробки М.Алле, який досліджував не рівновагу в аспекті самоорганізованого швидкого «збалансування ринкової економіки», що існує в ідеальних образах, запропонованих Смітом, Рікардо, Маршалом та Вальрасом, – а рівновагу й порушення рівноваги з позицій «економіки ринків». Він увів цей термін для описання феноменів екзистенції множини квазіавтономних ринків та систем цін [14]. У фокусі сучасної проблеми факторів поглиблення кризи важливим є те, що М.Алле довів можливість виникнення таких нерівноважних ситуацій, при яких інститути та актори деяких ринків створюють для себе спеціальними інструментами та механізмами глобальні монопольні переваги. У контексті сучасної боргової кризи це насамперед стосується фінансового, інформаційного секторів та сектору високих технологій.

Важливим для розуміння факторів формування сучасних криз є думка, яку, мабуть, першим висловив К.Маркс: «справжня межа капіталістичного виробництва – це сам капітал, а це означає: капітал і самозростання його вартості є вихідним і кінцевим пунктом, мотивом і метою виробництва; виробництво є тільки виробництво для капіталу, а не навпаки...» [15, с. 274]. У фокусі реалій сучасної кризи ми далі побачимо,

що цей мотиваційний принцип капіталізму стає особливо кризотворчим на ринках фінансових, що дедалі більше домінують над ринками праці та ринками «реальних» капіталів.

Відомо, що джерелами економічних криз Маркс вважав перевиробництво капіталу, а Джевонс вважав джерелом криз капіталістичної системи зовнішні природні фактори, такі як коливання врожайності [16]. Відомий радянський економіст Є.С.Варга обґрунтовував, що існує всього чотири типи уявлень про кризи: 1) кризи присутні в усіх суспільних формаціях; 2) кризи породжуються не суспільними причинами, а стихійними; 3) причини криз лежать у недоспоживанні; 4) причиною криз є виникнення диспропорцій між окремими галузями виробництва [17]. У продовження зазначеного, вважаємо, що сучасний стан розвитку глобальної економіки демонструє такі нові типи образів та джерел криз: 5) диспропорції між економіками різнотипних ринків (ринком праці, ринком грошей, ринком природних ресурсів та ринком капіталів (концепт М.Алле); 6) асиметрія ринкової інформації про продуктивність факторів виробництва та природних ресурсів на ринках з різною економікою. Саме цими новими джерелами неконтрольовано формуються умови для глобального зрушення якості сигнальної функції ринкової інформації. Так відбувається катастрофічне спотворення змісту стимулюючої та регулюючої ролі інформації в розумінні Хайека для акторів економіки [18].

Таким чином, у глобалізованому світі створюються потужні перманентно діючі джерела нестабільності, які порушують природну ринкову рівновагу: зростання продуктивності праці та реального капіталу не приносить стільки віддачі, скільки необхідно для компенсації затрат від позиченого фінансового капіталу як певними країнами, що розвиваються, так і певними компаніями. А з іншого боку, цим країнам та компаніям, щоб і надалі врівноважувати сукупний глобальний попит і сукупну глобальну пропозицію, потрібно й далі брати в борг. Таким чином, розподілений між наздоганяючими економіками глобальний борг і далі зростає, що призводить до подальшого збагачення кредиторів та подальшого збідніння позичальників (країн та компаній).

Коронавірусна криза ресурсів та можливостей охорони здоров'я більшості країн перетворилася на несподіваний стихійний фактор, що став генератором комунікаційної кризи між індивідами, комунікаційної кризи між фірмами різних галузей, між певними фірмами та домогосподарствами, зрештою, між країнами

загалом. У таких умовах роль антикризових рішень ЄС та провідних країн ЄС Німеччини та Франції, зокрема, стала фундаментальною. В той же час, в конструкції кризи 2020 р. при напрацюванні алгоритмів її подолання урядам держав необхідно розуміти та враховувати, що коронавірусна криза в Європі накладається на окреслену вище боргову кризу; враховувати, що боргова криза в умовах «нової нормальності» вже «посприяла» політико-ідеологічній кризі, яка набула форми політичного триумфу ряду урядів популістів у США та Європі; розуміти, що ситуацію обтяжує існування на північному сході Європи двох «сильних» у військовому розумінні диктатур, які готові поширювати дезінформацію й негативні сили; розуміти, що поширення популізму й тотальний інфантилізм дорослого, проте ще за віком молодого покоління (так зване «покоління Y») у Європі та США привели частину населення до невинуватої соціальної апатії, а іншу частину – до невинуватої соціальної агресії. Зважаючи на все це, можемо провести певне зіставлення та протиставлення між кризовими 2008-2010 рр. та сучасним моментом.

Криза 2008-2010 рр. стала дуальною кризою інститутів відповідальності та кризою ліквідності монетарних агрегатів у глобалізованих світових фінансах, яка виявила фундаментальні проблеми фінансово-кредитної комунікації епохи глобалізації, нерозв'язані повною мірою на сучасному етапі. Проте криза, яка розпочалася на початку 2020 р. як криза інструментів та механізмів охорони здоров'я, нездатних приборкати поширення коронавірусної епідемії, швидко перетворюється в багатогранну всеосяжну кризу, яка має не тільки фінансовий, але й політико-економічний та культурно-цивілізаційний вимір.

Сучасна криза самоорганізувалася в різних каналах свого розвитку і перетворюється у все більш складну конструкцію. Ця конструкція включає такі канали розвитку: кризу в системі охорони здоров'я, кризу галузі туризму, кризу у сфері готельно-ресторанного господарства, кризу попиту, деформацію сукупної пропозиції тощо. Тобто, з кожним днем конструкція кризи стає все більш комплексною та фундаментальною, хоча й розпочалася локально з галузевої кризи системи охорони здоров'я окремих країн. Звичайно, найбільш зримим блоком конструкції кризи є фінансова. Але для урядів не так очевидно, що однією з її важливих детермінант є глобальна боргова криза, що обмежує можливості витрат на медицину та соціальний захист, тим самим унеможливаючи пошук легких алгоритмів

розділення каналів кризи на слабо зв'язані процеси. А це важливо, оскільки самоорганізована критичність кризових процесів що приводить до катастроф виникає саме за рахунок сильного зв'язку різних галузевих функціональних каналів.

Провідним патерном життя сучасного кризового процесу є криза актів особистої, групової, колективної, інституціональної комунікації. У цьому зв'язку, враховуючи, що гроші та фінанси, як і ринок, торгівля та виробництво, є формою цивілізаційної комунікації, сучасну кризу доцільно ідентифікувати як цивілізаційно-комунікаційну кризу глобалізації.

Для окремої країни криза, викликана поширенням коронавірусу, поставила завдання узгодження різних рівнів реагування на негативні наслідки між собою, а саме: рівень держави – рівень контролюючих інститутів – рівень підприємств – рівень домогосподарств – рівень особистості. Для міждержавних утворень ці рівні доповнюються наддержавним рівнем менеджменту. Узгодження інтересів представників суспільства на всіх цих рівнях видається максимально складною задачею навіть для успішних європейських економік з їх традиційним європейським порядком і точністю, тоді як для суспільства та економіки України, яка шостий рік потерпає від війни та двадцять дев'ятий рік потерпає від монополії й зловживань економічної та політичної влади олігархічних кланів, розв'язання такої задачі уявляється надскладним завданням. Проте, саме подібні завдання необхідно ставити та розробляти у фокусі викликів описаної вище латентної глобальної боргової кризи.

Через універсальний характер глобалізованої сучасними технологіями комунікації усіх форматів (особистих, виробничих, корпоративних, фінансових, технологічних, торгових, ідеологічних, соціальних, культурних, мереживних, мас-медіа, соціальних мереж та фабрик дезінформації) коронавірусна криза швидко проявилася на всіх рівнях та на всіх континентах. Комунікаційні обмеження на макрорівні, мікро- та нано- рівні швидко почали негативно впливати насамперед на сукупний трудовий потенціал, що призвело до майже миттєвих негативних поточних економічних наслідків. Комунікаційні обмеження у довгостроковій перспективі впливають негативно на соціальний капітал, на виробничий потенціал компаній. У фокусі загальних проблем національного ринку карантинні обмеження комунікацій асиметрично впливають на

індивідуальний попит та пропозицію різних груп вітчизняних товарів, що незабаром призводить до кризового впливу на сукупний попит і пропозицію.

Зважаючи на всі ці чинники та процеси, при розробці антикризової стратегії в Україні необхідно збалансовано враховувати короткострокові, середньо- та довгострокові тенденції й фактори. Насамперед, необхідно взяти до уваги, що економіка України є сировинно-затратною та аграрно-добувною. Така економіка уже катастрофічно залежить від кон'юнктури світових сировинних ринків. Карантинні обмеження призвели до спаду української економіки на 11,4%. Відповідно до попередньої оцінки Державної служби статистики, у II кварталі 2020 року спад реального ВВП України становив 11,4%. Саме на другий квартал припали активні карантинні обмеження, що суттєво обмежили транзакції та випуск у економіці. Для порівняння, економіка ЄС у II кварталі зафіксувала спад на 14,1%. [19]. В подальшому спад буде тільки посилюватися, оскільки імовірно видається також скорочення бюджетів чи навіть згортання проектів в IT-сфері, туризмі, зменшення традиційного товарообігу [2]. У 2020 р., через закриття кордонів та суперечливі заяви представників Уряду України, можна достовірно очікувати зменшення потоку тимчасових трудових мігрантів, що призведе до зменшення валютних надходжень, хоча тільки у 2019 р. за даними Національного банку України українські трудові мігранти переказали близько 12 млрд дол. США [20].

Оскільки сировинно-затратними сферами та сферами природних і напівприродних монополій в Україні володіє великий олігархічний бізнес з великим запасом коштів на офшорних рахунках, то наслідки початку рецесії відчує насамперед бізнес малий і середній через відсутність запасу міцності.

На додачу, як зауважує Глуценко О.В., «негативною є ситуація зі зменшенням середньої заробітної плати та зростанням індексу інфляції, оскільки її виявом буде зменшення обсягу платоспроможного попиту. У свою чергу, це вплине негативно на фінансовий стан підприємств, що орієнтовані на внутрішній ринок. ... На такий перебіг подій накладаються існуючі дисфункції у фінансовій системі України, однією з яких є гіпертрофований канал очікувань. Він безпосередньо залежить від раціональних, або навпаки, ірраціональних очікувань учасників фінансового ринку. При цьому, перехід від раціональних очікувань до ірраціональних відбувається з досягненням певної точки

сингулярності, а вона, у свою чергу, обумовлюється падінням курсу гривні відносно світових валют [4].

Додатковим негативним фактором для самоорганізації елементів багаторівневої системи антикризового менеджменту стало те, що Уряд України переклав на місцеві бюджети та бізнес-структури основний тягар витрат на боротьбу з пандемією. Як наслідок, регіони та місцеві громади в сукупності з місцевими акторами малого та середнього бізнесу в перспективі найбільше відчують усі негативні прояви економічної кризи. Так, за оцінками Всеукраїнської асоціації органів місцевого самоврядування «Асоціація міст України» через коронавірус та заходи, які вживають в Україні у зв'язку з його поширенням, місцеві бюджети можуть втратити 15,6 млрд грн. За даними Держказначейства, станом на 30 липня 2020 року з місцевих бюджетів тільки на придбання товарів та послуг для боротьби з COVID-19 вже здійснено платежів на суму 2,8 млрд грн [21].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Криза, викликана поширенням коронавірусу у світових масштабах, виявила слабкі місця в соціально-економічному розвитку багатьох країн і наддержавних утворень. Розпочавшись із кризи механізмів та інструментів охорони здоров'я, вона досить швидко набула нових вимірів – господарського, політико-ідеологічного, боргового, комунікаційного. Згорнувши ці виміри, можна стверджувати, що людство має справу із багатогранною цивілізаційно-комунікаційною кризою, яка викликала необхідність узгоджувати антикризові заходи та інструменти на наддержавному (мега-), державному (макро-) рівнях, рівні контролюючих інститутів (мезорівні), рівні підприємства (мікро-), домогосподарства та окремої особистості

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шемаєва Л.Г. Внутрішні чинники зміцнення стійкості фінансової системи України / Шемаєва Л.Г., Жаліло Я.А., Гладких Д.М., Касперович Ю.В., Лондар Л.П., Дешко А.Л. // Економіка України. – 2020. – № 7. – С. 35-54
2. Горбулін В.П. Національна безпека України: фокус пріоритетів в умовах пандемії [Електронний ресурс] / В.П.Горбулін, Ю.Г.Даник // Вісник Національної академії наук України. – 2020. – № 5. – С.3-18. Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/170038/03-Horbulin%20.pdf?sequence=1>
3. Потіха А. Європейський Союз в умовах кризи [Електронний ресурс] /А.Потіха // Україна: події, факти, коментарі. – 2020. – №8. – С.36–43. Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2020/8.pdf>
4. Глущенко О. Актуальні тенденції фінансового ринку України в умовах пандемії Covid-19 / О.Глущенко // Збірник наукових праць ЛОГОС. – 2020. – С.47-50
5. Младьонова О.Д. Тест на коронавірус: світові лідери крізь призму інформаційної політики під час пандемії Covid-19 / О.Д.Младьонова // Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія «Питання політології». – 2020. – №37. – С.53-60
6. Черленяк І. Синергетичні особливості управління складними організаційними системами в сучасних умовах: привідні та непривідні алгоритми управління / І.Черленяк // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2007. – № 1. – С. 213–224
7. El-Erian M. A New Normal [Електронний ресурс] / М.El-Erian // Secular Outlook. PIMCO, 2009. – Режим доступу: <http://www.pimco.com>

(нанорівні). Така багатогранність обумовлена, зокрема, тим, що образ кризи 2020 р. формувався під впливом соціально-фізіологічних процесів (захворюваність і смертність), міжнародно-правових (закриття кордонів) та політико-психологічних процесів (заперечення представниками політикуму серйозності ситуації, що склалася), накладаючись на пришвидшення темпів зростання боргових зобов'язань у країнах наздоганяючої модернізації. Останнє стало обтяжуючим базовим економічним фактором розробки системи антикризового менеджменту для подолання кризи 2020 р.

Антикризове управління економічним відновленням та відтворенням повинне насамперед спрямовуватись на забезпечення адекватної якості, правдивості та безперервності комунікацій. При цьому, системи, які забезпечують втілення антикризових заходів, повинні самонавчатися, спираючись на ту ж комунікацію, забезпечивши таким чином все вищу якість та оперативність реагування на негативні наслідки кризи.

Комунікаційну кризу може подолати або цивілізована технологічна диктатура «по формулі Ерроу», або порядність і чесність осіб, що приймають управлінські рішення. Це формулює в якості умови результативного антикризового управління сприйняття нового змісту концепції цивілізаційного раціонального вибору, як на політичному ринку, так і на ринках економічних. Нова раціональність цивілізованого економічного й цивілізованого суспільного вибору має бути протиставлена як «новій нормальності» глобальних ринків, так і «новій олігархічній нормальності» внутрішньо-національних ринків України.

8. El-Erian M. Navigating the New Normal in Industrial Countries Per Jacobsson Foundation Lecture [Електронний ресурс] / M.El-Erian. – 2010, October 10. – Режим доступу: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp101010>
9. Summers L. The Age of Secular Stagnation. What It Is and What to Do About It [Електронний ресурс] / L. Summers // Foreign Affairs. – 2016, February 15. Режим доступу: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2016-02-15/age-secular-stagnation>
10. Obstfeld M. The Current Economic Sweet Spot Is Not the «New Normal» [Електронний ресурс] / M.Obstfeld. – 2018, January 22. Режим доступу: <https://blogs.imf.org/2018/01/22/the-current-economic-sweet-spot-is-not-the-new-normal/>
11. Вишне夫斯基 В.П. Глобальная финансовая нестабильность как «новая нормальность»: истоки, вызовы, перспективы [Електронний ресурс] / Вишне夫斯基 В.П., Шелудько Н.М. // TERRA ECONOMICUS. – 2017. – Т.15, №3. – С.32-55
12. Hummel J. Ben Bernanke versus Milton Friedman. The Federal Reserve's Emergence as the U.S. Economy's Central Planner / Hummel J. // The Independent Review. – 2011. – vol. 15, no. 4. – pp. 485–518
13. Финансисты, которые изменили мир. – М.: Издательство «МИФ», 2013. – 238 с.
14. Allais M. Theories of General Economic Equilibrium and Maximum Efficiency. –In: Equilibrium and Disequilibrium in Economic Theory / Allais M. – Dordrecht: D. Reidel' Publishing Company, 1977. – p.129-201
15. Маркс К. Сочинения [Електронний ресурс] / Маркс К., Энгельс Ф. – Т. 25. Ч.1. – М.: Политиздат, 1961. – 545 с. Режим доступу: <https://www.marxists.org/russkij/marx/cw/t25-1.pdf>
16. Jevons W.S. The Theory of Political Economy [Електронний ресурс]. London: Macmillan and Co., 1888. Режим доступу: https://www.econlib.org/library/YPDBooks/Jevons/jvnPE.html?chapter_num=5#book-reader
17. Варга Е.С. Современный капитализм и экономические кризисы (избранные труды) / Варга Е.С. – М.: Издательство АН СССР, 1962. – 504 с.
18. Черленяк І.І. Конкурентоспроможність, конкуренція, ринок: макросистемні аспекти / Черленяк І.І. // Економічний часопис-XXI. – 2014. – №07-08 (1). – С.28-31
19. Макроекономічний аналіз на 26 серпня 2020 р. [Електронний ресурс] // Незалежна асоціація банків України. – Режим доступу: <https://nabu.ua/ua/makroekonomichniy-analiz-na-26-serpnya.html>
20. Вінокуров Я. У Нацбанку повідомили, скільки грошей заробітчани переказали в Україну у 2019 році [Електронний ресурс] / Я. Вінокуров // Hromadske. 04.02.2020. Режим доступу: <https://hromadske.ua/posts/u-nacbanku-povidomili-skilki-groshej-zarobitchani-perekazali-v-ukrayinu-u-2019-roci>
21. АМУ переконана, що кошти з Фонду боротьби з COVID-19 першочергово мають бути спрямовані на охорону здоров'я [Електронний ресурс]. – 2020, серпень. Режим доступу: <https://www.auc.org.ua/povyna/amu-perekonana-shcho-koshty-z-fondu-borotby-z-covid-19-pershochergovo-mayut-buty-spryamovani>

REFERENCES

1. Shemaieva, L.H., Zhalilo, Ya.A., Hladkykh, D.M., Kasperovych, Yu.V., Londar, L.P., & Deshko A.L. (2020) Vnutrishni chynnyky zmitsnennia stiiikosti finansovoi systemy Ukrainy [Internal factors of strengthening the stability of the financial system of Ukraine] *Ekonomika Ukrainy. – Economy of Ukraine*, 7, 35-54 [in Ukrainian]
2. Horbulin, V.P., & Danyk, Yu.H. (2020) Natsionalna bezpeka Ukrainy: fokus prioritytetiv v umovakh pandemii [National security of Ukraine: focus of priorities in situations of pandemic] *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. – Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 5, 3-18 Retrieved from: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/170038/03-Horbulin%20.pdf?sequence=1> [in Ukrainian]
3. Potikha, A. (2020) Yevropeyskyi Soiuz v umovakh kryzy [The European Union in a crisis] *Ukraina: podii, fakty, komentari. – Ukraine: events, facts, comments*, 8, 36-43. Retrieved from: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2020/8.pdf> [in Ukrainian]
4. Hlushchenko, O. (2020) Aktualni tendentsii finansovoho rynku Ukrainy v umovakh pandemii Covid-19 [Current trends in the financial market of Ukraine in a Covid-19 pandemic] *Zbirnyk naukovykh prats ЛОГОΣ. – ЛΟΓΟΣ: collection of scientific papers*, 47-50 [in Ukrainian]
5. Mladonova, O.D. (2020) Test na koronavirus: svitovi lidery kriz pryzmu informatsiinoi polityky pid chas pandemii Covid-19 [Coronavirus test: world leaders through the prism of information policy during the Covid-19 pandemic] *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni VN Karazina. Seriya «Pytannia politolohii». – The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Issues of Political Science*, 37, 53-60 [in Ukrainian]
6. Cherleniak, I. (2007) Synerhetychni osoblyvosti upravlinnia skladnymy orhanizatsiinymy systemamy v suchasnykh umovakh: pryvidni ta nepryvidni alhorytmy upravlinnia [Synergetic features of control of complex organizational systems in modern conditions: driven and non-driven control algorithms] *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. – Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, 1, 213–224 [in Ukrainian]
7. El-Erian, M.A (2009) New Normal. Secular Outlook. PIMCO. Retrieved from: <http://www.pimco.com> [in English]
8. El-Erian, M. (2010) Navigating the New Normal in Industrial Countries Per Jacobsson Foundation Lecture. Retrieved from: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp101010> [in English]

9. Summers, L. (2016) The Age of Secular Stagnation. What It Is and What to Do About It. Foreign Affairs. Retrieved from: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2016-02-15/age-secular-stagnation> [in English]
  10. Obstfeld, M. (2018) The Current Economic Sweet Spot Is Not the «New Normal» Retrieved from: <https://blogs.imf.org/2018/01/22/the-current-economic-sweet-spot-is-not-the-new-normal/> [in English]
  11. Vishnevskij, V.P., & Shelud'ko N.M. (2017) Global'naja finansovaja nestabil'nost' kak «novaja normal'nost'»: istoki, vyzovy, perspektivy [Global financial instability as a «new normal»: origins, challenges, prospects] TERRA ECONOMICUS, 3, 32-55 [in Russian]
  12. Hummel, J. (2011) Ben Bernanke versus Milton Friedman. The Federal Reserve's Emergence as the U.S. Economy's Central Planner. The Independent Review, 4, 485–518 [in English]
  13. Finansisty, kotorye izmenili mir [Financiers who changed the world] (2013). Moscow: Izdatel'stvo «MIF» [in Russian]
  14. Allais, M. (1977) Theories of General Economic Equilibrium and Maximum Efficiency. – In: Equilibrium and Disequilibrium in Economic Theory. Dordrecht: D. Reidel' Publishing Company [in English]
  15. Marks, K., & Jengel's F. (1961) Sochinenija [Essays] Moscow: Politizdat. Retrieved from: <https://www.marxists.org/russkij/marx/cw/t25-1.pdf> [in Russian]
  16. Jevons, W.S. (1888) The Theory of Political Economy. London: Macmillan and Co. Retrieved from: https://www.econlib.org/library/YPDBooks/Jevons/jvnPE.html?chapter_num=5#book-reader [in English]
  17. Varga, E.S. (1962) Sovremennij kapitalizm i jekonomicheskie krizisy (izbrannye trudy) [Modern capitalism and economic crises (selected works)] Moscow: Izdatel'stvo AN SSSR [in Russian]
  18. Chereniak, I.I. (2014) Konkurentospromozhnist, konkurentsia, rynek: makrosystemni aspekty [Competitiveness, competition, market: macrosystem aspects] Ekonomichnyi chasopys-XXI. – Economic annals-XXI, 07-08 (1), 28-31 [in Ukrainian]
  19. Makroekonomichnyi analiz na 26 serpnia 2020 r. [Macroeconomic analysis as of August 26, 2020] (2020) Nezalezhna asotsiatsiia bankiv Ukrainy. – The Independent association of the banks of Ukraine. Retrieved from: <https://nabu.ua/ua/makroekonomichnyi-analiz-na-26-serpnia.html> [in Ukrainian]
  20. Vinokurov, Ya. (2020) U Natsbanku povidomyly, skilky hroshei zarobitchany perekazaly v Ukrainu u 2019 rotsi [The National Bank reported how much money the workers transferred to Ukraine in 2019] Hromadske. – Public Television. Retrieved from: <https://hromadske.ua/posts/u-nacbanku-povidomili-skilki-groshej-zarobitchani-perekazali-v-ukrayinu-u-2019-roci> [in Ukrainian]
- AMU perekonana, shcho koshty z Fondu borotby z COVID-19 pershocherhovo maiut buty spriamovani na okhoronu zdorovia [The Association of Ukrainian Cities is convinced that the funds from the Fund for Combating COVID-19 should be directed primarily to health care] (2020) Retrieved from: <https://www.auc.org.ua/novyna/amu-perekonana-shcho-koshty-z-fondu-borotby-z-covid-19-pershochergovo-mayut-buty-spryamovani> [in Ukrainian]

Отримано 28.08.2020